

26 czerwca 1755 roku sąd starości drohobycki skazał Zelmę Wolfowiczkę na karę śmierci przez powieszenie za liczne defraudacje i oszustwa oraz ucisk mieszkańców starostwa. Zelman, formalnie pełniąc funkcję faktora starostwa Doroty Tarłowej i arendarza miejscowych salin, podporządkował sobie całe starostwo i przez kilkanaście lat zarządzał nim w sposób despotyczny, konfliktując się zarówno z mieszczanami drohobyckimi, jak i ze społecznością żydowską, z której się wywodził. Wedle dokumentów sądowych rozpijał poddanych, bił i terroryzował mieszczan, fałszował miary i zapisy w księgach sądowych, ukradł Tor z synagogi, aby przemoc uczynił swego syna rabinem. Narastająca czarna legenda Zelmanę przypisywała mu uwiedzenie starostwy, korzystanie z pomocy czarownic, zamachy na życie swoich nieprzyjaciół, a po śmierci – zamianę w wampira, który straszył drohobyczan. Jeszcze u schyłku XIX wieku okoliczne chłopki straszyły Zelmanem niegrzeczne dzieci.

Kim był Zelman i czy rzeczywiście zasłużył sobie na opinię zbrodniarza i krwiopijcy? Odpowiedź na to pytanie nie jest prosta. Wprawdzie Zelman był postacią historyczną i dysponujemy do szczegółów dokumentacją jego procesu, to jednak już w tych aktach sądowych trudno oddzielić prawdę od plotek, stereotypów i fantazji. Swoją rolę w tworzeniu legendy Zelmanę mieli również późniejsi historycy i etnografowie, którzy z lubościami nie zawsze bezinteresownie skupiali się na sensacyjnych wątkach jego historii, nierzadko wprost utwierdzając antysemityczne stereotypy.

Postanowiliśmy przyjrzeć się opowieściom o Zelmanie Wolfowiczu z innej strony. Jego dzieje, zarówno rzeczywiste, jak i legendarne, chcemy potraktować jako pryzmat, przez który przyjrzymy się różnym zagadnieniom funkcjonowania lokalnych społeczności w połowie XVIII w., miejscu żydów w Rzeczypospolitej przedrozbiorowej, a także mentalności zbiorowej. Postać Zelmanę zostanie przeinterpretowana w kluczowych kontekstach społecznych i kulturowych, takich jak władza, korupcja i wyzysk w społecznościach lokalnych przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, rola żydów w administracji i gospodarce dóbr ziemskich, chasydyzm, frankizm i haskala, antyjudyzm i antysemityzm, czy nawet czarownictwo i wierzenia wampiryczne. W ten sposób cel analizy zostanie przesunięty z wyjątkowości historii Zelmanę Wolfowiczkę na jej znaczenie i możliwości, które przebadanie porówna z innymi społecznościami lokalnymi w Rzeczypospolitej czy też z innymi układami władzy i podległości.

Spodziewamy się, że szczegółowe badania społeczności starostwa drohobyckiego oraz postaci Zelmanę Wolfowiczkę dadzą podstawy do sformułowania nowego, ponadstanowego i ponadwyznaniowego modelu funkcjonowania społeczności lokalnych w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej, modelu łączącego wielowymiarową analizę danych mikrospołecznych i biograficznych z refleksją nad zjawiskami społecznymi i kulturowymi o szerokiej skali i przełomowym znaczeniu. Pod względem metodologicznym projekt będzie czerpał z inspiracji mikrohistorii, historiografii narratywistycznej oraz ujęciem biograficznym, dostosowując jednak te wzorce badawcze do wymagań i oczekiwań współczesnej humanistyki oraz aktualnych potrzeb i zadań o przeszłości.